

HERMAN OTTÓ ÉS REIZNER JÁNOS LEVELEZÉSE

FÁRI IRÉN-KÓHEGYI MIHÁLY

Herman Ottó a múlt század hetvenes éveinek derekán került először kapcsolatba Szegeddel, illetve a szegediekkel.¹ Amikor közéleti érdeklődése a politikai pálya felé vonzotta, és a Függetlenségi Párt fölléptette az 1879-es pótválasztáson, már volt ugyan némi ismeretsége a városban, de népszerűségét ez a Szeged képviselőjében eltöltött nyolc év alapozta meg, és ez egész pályáján elkísérte.²

Reizner Jánossal folytatott levelezése azonban nem a politikust, hanem a tudóst állítja elének, amelyekben munkamódszerére, műveinek születési körülményeire kapunk fontos adatokat.

A levelek címzettje, Reizner János, előbb a szegedi tisztviselői kar egyik vezető embere: 1875–82 között főjegyző, majd 1882. július 16-ától a Somogyi Könyvtár könyvtárnoka.³ Ismert volt történelmi érdeklődése, levéltári és könyvtári kutatásban való jártassága. Néhány, főleg Szeged történetére vonatkozó közleménye már kinevezése előtt megjelent.⁴ A könyvtáralapító Somogyi Károly esztergomi kanonok választása talán ezért esett éppen rá.⁵ Hivatalba lépésekor a könyvtár állománya még csak részben volt Szegeden, a leszállítás, rendezés, katalogizálás nagyrészt Reizner Jánosra hárult. A nagyközönségnek 1883. október 16-án adták át a könyvtárat, tehát nagyjából abban az időben, amikor kettejük levelezése elkezdődött.

Az itt közzétett levelek fogalmazványai a Somogyi Könyvtár irattárában vannak. Ezek jó része az eredeti Herman-levelek hátoldalára íródott. Tíz tisztázott és elküldött Reizner-levelet a Magyar Tudományos Akadémiai könyvtárnak kézírattára, kettőt

1. Hogy mikor ismerkedett meg Herman Ottó Reizner Jánossal, azt pontosan nem tudjuk, csak gyanítjuk. Az 1876-os országos iparkiállítás színhelyéül Szegedet választották, s rendezésével Hermant bízták meg. A rendezőség elnöke az a Bakay Nándor volt, aki szegedi kötelesként az 1874-es apatini kiállításon már szerepelt munkáival, s itt megismerkedett Herman Ottóval, aki természetesen ezt a kiállítást is rendezte. *Papp János*: Bakay Nándor indulása és politikai pályája a végső kudarcig. Tanulmányok Csongrád megye történetéből, 1978. 265–293. – A szegedi kiállítás végrehajtó bizottságának jegyzője Reizner János volt. *Herman Ottó*: A szegedi „nagy napok”. *Vasárnapi Újság*, 1876. szeptember 10., 579–580. lap. *Hindy Árpád*: A szegedi országos kiállítás. *Vasárnapi Újság*, 1876. szeptember 10., 581–583. lap.
2. *Tóth Ede*: Szeged város népképviselője az országgyűlésben 1860–1918. Tanulmányok Csongrád megye történetéből, 1984. 161–252.
3. *Péter László* szerk.: A Somogyi-Könyvtár száz éve. Könyvtártörténeti tanulmányok. Szeged, 1984. 33.
4. Felsorolásuk *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1906. XI. 743–747. – Reizner János munkásságáról nem született még átfogó monográfia. *Banner János*: Reizner János és a szegedi múzeum. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1964–65/1 3–15.
5. Somogyi Károlyról *Móra Ferenc*: Szent ember vagy a könyvek és virágok embere. Szegedi tulipántos láda. II. 49–63.

pedig a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára őríz. Zömük tehát piszkozatban és tisztázatlanban is a rendelkezésünkre áll.

E rövid bevezető után lássuk magukat a leveleket.

1

Nagyságos Uram!

Végtelenül megtisztelt Nagyságod e hó 7-én kelt becses soraival, a midőn a „szegedi irodalmi kör” érdekében közzé tett hírlapi cikkem különös figyelmére méltatva helyesli a mozgalom megindítását, s kitarást kívánva érdekes adatokkal igazolja, hogy mennyire szükséges Szegeden egy tudományos s irodalmi egyesület felállítása.⁶

Köszönöm, igen köszönöm szíves figyelmét, biztatásait, s azt hiszem, hogy becses sorait örömmel veszi tudomásul a holnapi értekezlet, a melyen bizalmas módon azt bemutatni szándékozom.⁷

Megtisztelő bizalma viszonzásául engedje meg Nagyságod, hogy az itteni hírlapokban a kérdéses ügy fölött megjelent közlemények kapcsában tájékoztassam a következőkről. Az eszme, a terv – irodalmi s tudományos egyesületet alkotni – nem sajátom. Többen többféle módon emlegették azt, s én csaknem arra szorítottam, hogy nyilvános kifejezést adjak a jámbor óhajításoknak, egyéni nézeteimet s az alakítandó egyesület formáját, szervezetét közöljem.⁸

Nézeteim tetszéssel találkozottak, s úgy látszik, hogy az eszme életre kel; s habár kevesen leszünk is, munkásságunknak némi haszna idővel mégis tapasztalható lesz.

Különösen, ha a fővárosi sajtó, az irodalmi s tudományos körök részéről kiérdemeljük azt a méltánylást, a mi a kezdőket általában megilleti.

Holnap lesz az első értekezletünk, a melyből egy kisebb bizottság az alapszabályok elkészítésére megbízást fog nyerni.

Nagyságod bizonynyal ismeri már az alapszabályvázlatot, a mely a bizottságnak javaslata készítésénél némileg irányadóul szolgál.⁹ Igen lekötelezne bennünket, ha e terv fölött észrevételeit, javaslatait s általában az alakulás valamint a működés megkezdése és sikeres folytatására vonatkozó hasznos tanácsait közölni szíveskednék.

Fogadja Nagyságod legőszintébb köszönetemet azon reményem kifejezésével, hogy a kiválóan fontos ügy érdekében szíves tanácsait, rokonszenvét s pártolását tőlünk megvonni nem fogja.

Tisztelettel vagyok

Szegeden, 1883. évi június hó 9-én

alázatos szolgálja:

Reizner János¹⁰

2

Mélyen tisztelt képviselő Úr!

E hó 19-én kelt becses sorait ma vettem, sietek ennél fogva értesíteni, hogy minden kitelhetőt megteszek arra nézve, hogy tanulmányához itt minél gazdagabb adat készletet gyűjthessen össze.¹¹

6. Reizner János: Egy szegedi irodalmi kör alakítása érdekében. Szegedi Híradó (a továbbiakban: SzH), 1883. június 6.
7. Herman Ottó levele nem maradt fenn, de Reizner az „első értekezleten” felolvasta azt, Kálmány Lajos, Varga Ferenc plébános és Fehér Ipoly, szegedi tankerületi főigazgató üdvözlő, buzdító leveleivel együtt. – SzH 1883. június 9., 12., 14.
8. Minden bizonynyal Csaplár Benedekre gondolt, aki már 1854-ben felvetette a szegedi „történelmi társulat” megalakításának tervét. – *Balanyi György*: Magyar piaristák a XIX–XX. században. Budapest, 1942. 47.
9. Reizner János: A Dugonics Kör terv vázlata. SzH 1883. június 8.
10. MTAK Kéziratára Ms 274/104.
11. Herman Ottó levele nem maradt fenn, vagy lappang valahol, de útjáról a helyi újság hírt adott, melyből kiderül, hogy két napot időzött Szegeden. Halászati tanulmányaihoz gyűjtve anyagot, jövetelét csak Reizner János főkönyvtárossal tudatta. Vasárnap megtekintette a halászsázlót, aztán egész nap két „halászmestert kérdezgetett” – akiket bizonyára Reizner szervezett be – a mesterségzavakról, szokásokról. Másnap a Gyevi-foknál lévő nagy halásztelepen folytatta a gyűjtést, aztán éjjel hazautazott. – SzH 1883. november 27.

Úgy rendezem ennél fogva a dolgot, hogy vasárnap, azaz e hó 25-én délben az indulóháznál várni fogom, és szállását a Hungáriában megrendelem, s az alkalommal értésére adom, hogy mit miként rendeztem el.

Valóban örülök, hogy ily úton-módon nyílik tisztelem s köszönetem személyesen is kifejeznie, a mire az alkalmat már két ízben is elszalasztottam.

Tehát vasárnap várni fogom Nagyságodat, s addig is tisztelettel vagyok Szegeden, 1883. nov. 20-án

alázatos szolgálja
Reizner János¹²

3

Mélyen tisztelt képviselő úr!

A napokban szállította be a Somogyi könyvtárba a királyi biztos úr azon különféle régiségeket, a melyek működése ideje alatt teljesített földmunkálatok alkalmával napfényre kerültek.¹³ Én is a tulajdonomat képező ily tárgyakat szintén ide szállítottam be, s a két igen érdekes kő-, réz-, bronz korszaki s népvándorláskori leletek igen tanúságos sorozatot képeznek.

El nem mulaszthatom, hogy az ezek között előforduló *halászati* tárgyakról ne értesítsem.

A sövényházi magaslatokon feltárt népvándorláskori sírok s konyha hulladék-telepekben számos háló-súly vagy nehezek fordultak elő. Ezek változatainak rajzait a mellékelt lapon van szerencsém bemutatni.¹⁴

Sövényháza a Gyevi-fokkal átellenben fekszik, Algyő és Sándorfalva között. Az 1879-ik évi árvíz sem borította el e magaslatokat (egyik magaslat Sövényháza, egykor ugyan e nevet viselt kertész telep helye, a másik Hatrongyos).

A háló nehezekéi igen művű agyagból készült s egyenetlenül égetett cserepek. Méreteiket s formájukat a mellékelt rajz meglehetősen hűségben tünteti elő.

Az 1–11 sz. alatt ismertetett alakok mind a népvándorláskori sírokban fordultak elő. Sokat közülök én magam szedtem fel, s a leletek egyéb tárgyaival való koruk azonosságát igazolom.¹⁵ Igen nagy számmal fordultak elő.

A 12. sz. rajz alatt elötüntetett háló cserép igen jól gyúrt s újabb kori vörös cserép. A Zsoter-palota alap ásásánál találták 1874-ben, ott a hol két századdal előbb a vár egyik árka vonult.¹⁶

Igen örvendenék, ha ezen csekélynek látszó adalékok nagy monographiája történelmi részlethez valamivel járulhatnának.¹⁷ Talán más adatait kiegészíteni, megerősíteni stb. lesznek alkalmasak. A halászat történetéről szólva el nem mulaszthatom ismételtlen is szíves emlékeztetébe

12. MTAK Kézirattára Ms 274/105.

13. Már 1881-ben egy olyan archeologiai bizottságról olvashatunk, melynek feladata volt a meginduló vár bontási munkálatait figyelemmel kísérni, és a régészeti leleteket megmenteni: „a váracsból fölszínre kerülő régiségek azon leletekkel együtt, amelyek a sövényházi ásatásból nyertek, a kir. biztos úr inteniói szerint egy megalakítandó szegedi múzeum alapját fogják képezni”. SzH 1881. 4. szám. – Tisza Lajos királyi biztos minden olyan leletet, mely az árvíz utáni Szeged újjáépítése során került elő, Reizner Jánosnak, a Somogyi Könyvtár igazgatójának adott át. Ugyanezt tette Lechner Lajos műszaki tanácsos is, aki a munkálatokat közvetlenül felügyelte. *Kulinyi Zsigmond: Szeged újkora. Szeged, 1901. 490., Fári Irén: Régészeti leletek és ásatások híre a szegedi napilapokban. A szegedi városi múzeum első korszaka (1879–1904). A Móra Ferenc Múzeum Évkönyvében megjelenés alatt.*

14. A „sövényházi magaslatokon” történt ásatásról SzH 1879. május 27., 1880. március 25. – A rajz nem került elő.

15. A leletek természetesen nem népvándorlás koriak, kizárt, hogy sírokból kerültek elő. A jelenséget csak úgy tudjuk magyarázni, hogy a területen őskori telep volt, melybe később sírokat ástak. A hálónehezekéi a telep anyagából származnak.

16. A Zsótér-ház a Széchenyi tér 9. alatt áll. Nem tévesztendő össze a Városház melletti (Széchenyi tér 9.) Zsótér-házzal. *Genthon István: Magyarország művészeti emlékei. Budapest, 1961. II. 267., Csongor Győző: Balla Antal XVIII. századi szegedi kéziratok térképei III. Vár és palánk. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1970/1. 213–226.*

17. *Herman Ottó: Ősi nyomok a magyar népies halászatban. Magyar országos kiállítás IV. csoport. Budapest, 1885.*

ajánlani Istvánffy-nak az 1514-ik év folyamán Szegedről tett ama feljegyzését: „praeter civium et incolarum magnum numerum ad *tria millia piscatorum habitare*” (Istvánffy Historiarum) Lib. V.).¹⁸

Megjegyzem, hogy a mennyiben a leleteket talán látni óhajtáná, azokat felküldeni kész vagyok.

Ezekben a midőn szolgálatára óhajtottam lenni, tisztelettel maradok Szegeden, 1883. dec. 29-én

alázatos szolgája
Reizner János¹⁹

4
MAGYAR ORNITHOLÓGIAI KÖZPONT

Budapesten, 1894. január 1.

Igen tisztelt Uram!

Legyen oly kegyes és értesítsen pár szóval: vajjon e hó 8-kán indulunk-é? Én nagyon óhajtánám, mert későbbben az országgyűlés miatt bajos lenne.²⁰

Dr. Lázár h. polgármester urat nem akartam kérdésemmel zavarni, mert gyássa van.²¹
Szíves válaszát kéri és várja

tisztelő híve
Herman Ottó

Lakásom: VI., Lövölde tér 3. sz.²²

5
Ngos Herrmann Ottó úrnak
orsz. képvis.

Budapesten
VI., Lövölde tér 3. sz.

Szíves soraira van szerencsém jelenteni, hogy e hó 7-én a délutáni gyors vonattal Budapestre érkezem, s még az nap megérkezésem után lelelőbb is a múzeumban, s ha ott nem találom, lakásán fogom Nagyságodat felkeresni, s minden kérdésre nézve kimerítően tájékoztatni annyival is inkább, mert sem én, sem Lázár úr nem vagyunk azon helyzetben, hogy képviselő urat fáradságos útjában kísérhetnök.

18. Dózsa György parasztháborújával kapcsolatban mondja a következőket: „Ezután Szeged közelébe értek, ahhoz az igen szép városhoz, s bár azt semmiféle várfal sem vette körül, s csak árokkal és sánccal volt jól megerősítve, de mivel a latrok jövetelét fegyverrel a kézben, felkészülten várta. György nem merte megtámadni, mert abban a nagy létszámú lakosságon kívül mintegy háromezer halász is lakott, akik valamennyien azt mondták, hogy nagyon fogják védeni magukat. Ott ömlik a Maros – melynek medre hajózható – Erdélyből a Tiszába. Mindkét folyó a halaknak mérhetetlen tömegét táplálja.” *Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből.* Fordította Juhász László. Budapest, 1962. 56.

19. MTAK Kézirattár Ms 274/106.

20. A városnak felajánlott természetrajzi gyűjtemény megvételéről volt szó. Schaufuss Camillo meiseni kereskedő 1893. július 28-án kelt levelében ajánlotta fel látszólag jutányos áron gyűjteményét. A városi tanács Reizner Jánost kérte fel annak megtekintésére, aki azt gazdagnak és jó állapotban lévőnek ítélte. A városban élő természettudósok azonban – joggal – nem így vélekedtek. Ezért az október 5-én tartott közgyűlés elfogadta azt az indítványt, hogy Herman Ottót kérjék fel szakértőnek. *Fári Irén–Kőhegyi Mihály: Herman Ottó szakvéleménye egy Szegednek felajánlott természettudományi gyűjtemény ügyében.* Múzeumi kutatások Csongrád megyében, 1983. 101–105.

21. Lázár György a város szolgálatában állott évtizedeken keresztül: 1882-től 1891-ig tiszti fő-ügyész, 1891-től 1904-ig helyettes polgármester, 1904-től haláláig (1915) polgármester volt. *Kulinyi Zsigmond: i. m. 528. SzN 1915. január 31.*

22. Somogyi Könyvtár (Múzeumi iktató). Ráírva: I. sz. Érkezett 1894. jan. 2-án.

1. kép.
Reizner János (1880-as évek második fele)

2. kép. Reizner János (1890-es évek)

Addig is, míg közleményeimet szóval tehetem, felettébb kérem képviselő urat, hogy ha csak lehetséges, kegyeskedjék a kért szolgálatot Szeged városának és az ügynek meghozni, s ne tessék elhalasztani az utazást, mert az ügy iránti érdeklődés nálunk úgysis egyre hanyatlik. Szóval lesz szerencsém mindenről tájékoztatni, addig is fogadja tisztelem nyilvánítását.
Szegeden, 1894. jan. 3-án.

alázatos szolgálója:
Reizner János
könyvtár igazgató²³

274/108

6

Mélyen tisztelt képviselő úr!

Hosszabb távol lét után csak most jutott kezemhez képviselő úrnak e hó 11-én még Drezdából hozzám intézett szíves tudósítása.

23. A Reizner fogalmazta válasz Herman levelének hátoldalán található. Tisztázata MTAK Kézirattár Ms 274/107.

Reám nézve a közlés bár kellemetlen, lesújtó – mégis megadással és tisztelettel veszem azt, sőt köszönetemet nyilvánítom egyúttal azon soraiért, a melyeket dr. Lázár hely. polgármester úrhoz intézett levelében mentségemre felhozni szíves volt.²⁴

Képviselő úrnak hozzám és Lázár úrhoz intézett magán tudósítása már egymagában véve is elég tájékoztató és elhatározó volt arra nézve, hogy a város közönsége Schaufussal a további tárgyalásokat megszakítsa, és hogy ajánlatát visszautasítsa. Magam is azon vagyok és leszek, hogy ez a kérdés letétessék, és ajánlat tevő értesíttessék, hogy Szeged az ő gyűjteményeire egyáltalán nem reflektál. A dolog illetően állása következtében a reám kiható kellemetlen megítélések következményeit kénytelen vagyok elviselni. Mégis igen kérem képviselő urat, ha kérésem még nem késett volna el, s ha hivatalos jelentését még nem küldötte volna el, szíveskedjék abban a mentségemül szolgálható szempontokat is kiemelni, s legalább is azokat megérteni, miket e nembem a h. polgármester úrhoz intézett levelének végső sorában előadni szíves volt.

Igen kérem erre képviselő urat. Én tudom, hogy a valónak, igaznak kimondásától semmi esetben sem fog tartózkodni; de másrésztől, a mit eljárásom mentségére felemlíthetőnek talál, szíveskedjék jelentésében megérteni.²⁵

Kérésem ismételve, mély tisztelettel vagyok Szegeden, 1894. jan. 31-én

alázatos szolgálja
Reizner János²⁶

7

Mélyen tisztelt képviselő úr!

E hó 6-án kelt megnyugtató sorait köszönettel vettem. Fogadja hálámat szíves hajlamaiért, s nehéz helyzetemben nyújtott segítyéért.²⁷

Mióta képviselő úrnak nézete és ítélete a Schaufuss-gyűjteményről nálunk részben ismeretessé vált, egész hajszát indítottak ellenem.²⁸ Nem a szakemberek, hanem olyanok, a kik nálamnál több tájékozottsággal szintén nem bírnak.

Elviseltem, s elviselem a támadásokat, mert részben hibás vagyok. Én csak azt sajnálom, hogy a tisztelt urak azon örvendeznek, hogy a dolog nem sikerült, s a tárgyak nem váltak be, nem

24. Reizner Jánoshoz és Lázár Györgyhöz ez ügyben intézett magánleveleiről eddig nem tudtunk, és azok eddig nem is kerültek elő.

25. Herman elegendő tett Reizner kérésének, és hivatalos jelentésében mentegette elhamarkodott „szakvéleményét”. *Fári Irén–Kőhegyi Mihály*: Herman Ottó szakvéleménye egy Szegednek felajánlott természettudományi gyűjteményről. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 22–23. (1983–1984) 175–188.

26. MTAK Kézirattár Ms 274/108.

27. A levél nincs meg.

28. A Reizner elleni támadások kezdetben nyilván csak szóban hangzottak el. Később azonban ennek többen a sajtóban is hangot adtak. *Tergin Gyula*: A szegedi múzeum kérdése. SzH 1894. január 28., *Vellay Imre*: A múzeum kérdése. SzH 1894. február 10., *Vellay Imre*: A szegedi múzeum. SzH 1894. február 17., *Zsótér László*: Alföldi madárvilág. SzH 1894. február 25., *Vellay Imréné* az volt a véleménye, hogy ne a kereskedőktől beszerzett tárgyakkal legyenek megtöltve a múzeumok, hanem a saját területükön gyűjtsenek, és azt állítsák ki. Hivatkozik Pulszky Ferencnek, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójának véleményére (Pesti Hírlap, 1892. szeptember 1.), aki szerint a magyar múzeumok a vásárlásokkal helytelen gyakorlatot követnek. *Vellay Imre*: A múzeum kérdése. SzH 1894. január 21. – A Schaufuss-gyűjteménnyel két cikkben is foglalkozik. Reizner János leltára alapján bizonyítja, hogy a felajánlott gyűjtemény tudományosan nem felel meg, mert a sok exotikum mellett komoly hiányai vannak. Az ellenvélemény valódi oka is kibuggyan belőle: „Nem valóságos mellőzése ez a hazai tudományos törekvéseknek? Hát az ország második metropolisa szemében olyan alacsony fokon áll a hazai tudományosság, hogy a haza kulturális emelése végett, még mielőtt itthon, hazánkban széttekintett volna, egyenesen külföldi tárgyat után kapkod?” *Vellay Imre*: A szegedi múzeum. SzH 1894. február 31. *Vellay Imre*: A Schaufuss kollekcióhoz. Szegedi Napló, 1894. február 2. (továbbiakban: SzN)

alkalmasak. Úgy látszik, hogy az ellenkező, egy jó és sikerült, valódi beccsel bíró gyűjtemény megszerzése talán nekik kedvetlenséget, szomorúságot okoztala.

Ismételten köszönöm jó indulatát, s kérem, tartson meg jövőre is szíves hajlamaiban.
Szegeden, 1894. február 6-án

alázatos szolgálja:
Reizner János²⁹

8

Budapesten, 1895. június 12.

Igen tisztelt Uram!

Vegye kegyesen tudomásul, hogy én most ráérnék a Csöngölére elmenni, s ezt táviratilag – de levélben is – tudattam *dr. Lázár György polgármester úrral, de a táviratra választ nem kaptam. Lehet, hogy a polgármester úr távol van, s így – ebben az esetben – kérném kegyes intézkedését, hogy a kirándulást megtehessem, mert az idő fogyva fogy, és sok hely van még hátra.*³⁰ Becses utasítását sürgőnyileg (Lövölde tér 3-dik szám) kérve.³¹

tisztelője
Herman Ottó³²

9

Táviratok:

[1895. június 12.]

Hermann Ottó képviselő úrnak
Budapest
Lövölde tér 3.

Ma érkeztem haza. Lázár Budapesten, Nemzeti Szállodában van. Értesíttem, hogy felkeres-

29. MTAK Kézirattár Ms 274/109.

Ekkor beszélhették meg az újabb szegedi látogatás idejét Lázár Györggyel, mert a helyi lap arról tudósít, hogy „A nagyszerű tudós, Szeged volt képviselője, Herman Ottó a jövő szombaton ismét Szegedre érkezik. Újabb látogatása alkalmával folytatja a millenáris néprajzi kiállítás ügyében megkezdett kutatást. Kirándul a tanyákra, és ott a népelet viszonyairól és eszközeiről tapasztalatokat szerez. Ebben a kutatásban Reizner János a Somogyi-könyvtár igazgatója segítkezik neki.” – Herman Ottó Szegeden. SzN 1895. június 6.

30. Herman Ottó május végén járt Szegeden. A helyi újság erről így tudósít: „Herman Ottó országgyűlési képviselő és Madarász Viktor a magyar nemzeti múzeum madártani osztályának öre ma Szegeden jártak. A természettudósok néprajzi adatok gyűjtése végett indultak körútra, és Lázár György dr. h. polgármestert kérték meg, hogy támogassa őket. A szegedi gulyákat, méneseket és kondákat akarják megtekinteni, mert most a pásztoréletre vonatkozó néprajzi adatokat gyűjtik. A délelőtt folyamán a szegedi múzeum régiségtárát is megtekintették, és ott rendkívül érdekes leletekre bukkantak. Egy, a pásztoréletet jellemző, már kihaltban levő régiség ez, melyet Herman Ottó nyomban lerajzolt, és kijelentette, hogy az érdekes tárgy használatára vonatkozó adatokat is kutatni fogja útjában. A tudósok délben Kecskemétre utaztak, ott befejezik előbb kutatásaikat s azután jönnek Szegedre, ahol természetesen a hatóság a legnagyobb előzékenységgel fogadja őket”. – Természettudósok Szegeden. SzN 1895. május 28.

Ekkor beszélhették meg az újabb szegedi látogatás idejét Lázár Györggyel, mert a helyi lap arról tudósít, hogy „A nagyszerű tudós, Szeged volt képviselője, Herman Ottó a jövő szombaton ismét Szegedre érkezik. Újabb látogatása alkalmával folytatja a millenáris néprajzi kiállítás ügyében megkezdett kutatást. Kirándul a tanyákra, és ott a népelet viszonyairól és eszközeiről tapasztalatokat szerez. Ebben a kutatásban Reizner János a Somogyi-könyvtár igazgatója segítkezik neki.” – Herman Ottó Szegeden. SzN 1895. június 6.

31. A sürgönyöket Reizner azonnal feladta.

32. Somogyi Könyvtár, irattár 1895. 58.

se. Különben szíveskedjék tudatni érkezését; bármikor jön is, minden intézkedést megtéve örömmel fogadjuk.

Reizner János

[1895. június 12.]

Lázár polgármesternek.
Budapest
Nemzeti Szálloda
Hermann képviselő urat okvetlenül keresd fel.

Reizner János³³

10
A MAGYARORSZÁGI ORNITHOLÓGIAI MEGFIGYELŐ ÁLLOMÁSOK
KÖZPONTI HIVATALA

183/1895.

Budapest, 1895. június 16.
NEMZETI MŰZEUM

Ígéretemhez képest van szerencsém a Somogyi-könyvtár számára az 1891-dik évi II-dik nemzetközi ornithologiai Congressus kiadványait átküldeni.³⁴

A Somogyi Könyvtár
tek. Igazgatóságának
Szegeden

Kiváló tisztelettel
Herman Ottó
orsz. képviselő, a
M. O. K. t. főnöke³⁵

33. A táviratok szövegét Herman Ottó levelének hátlapjára jegyezte fel Reizner János.
34. Lázár György bizonyára felkereste Herman Ottót, és megbeszélte vele a lejövetel idejét, július 3-át. Hazaérkezése után rövidesen tájékoztatta a sajtót, mert az először arról tudósít, hogy Hermant Beck István osztályjegyző kíséri, majd néhány nappal később azt írja, hogy Zámbó György osztályjegyző fogja kalauzolni a vendéget. – Herman Ottó Szegeden. SzN 1895. június 19., Herman Ottó tanulmányútja. SzN 1895. június 25. – Három nappal később a pontos időt is megadja: „Herman Ottó országgyűlési képviselő július 3-án Szegedre érkezik. A kiváló természettudós három napig lesz Szeged vendége, és kirándul a tanyákra, ahol a gulya életét tanulmányozza.” SzN 1895. június 28. – „Herman Ottó országgyűlési képviselő, hírneves tudós ma délután a budapesti gyorsvonattal néhány napi időzésre Szegedre érkezett a szegedi pásztorélet tanulmányozására. A tudós tanyai körútját a felsőtanyán kezdi meg. Tanyai körútjában Zámbó György dr. városi jegyző fogja kalauzolni. Herman Ottó a napokban ugyanilyen célból megfordult Kecskeméten, ahol másfél napot töltött a híres bugaczi pusztán, valamint Debrecenben, ahol különös kedvvel tanulmányozta a hortobágyi pásztoréletet. Ott – mint mondja – a jelenlegi pásztorélet-vonását fődözte föl az apró házaik berendezésében, ruházatukban és életrendjükben. Ha a szegedi pásztorélet megnyeri tetszését, Budapestről telegrafáltatja piktorát, aki nagy munkájához a fölvételeket csinálja.” Herman Ottó Szegeden. SzN 1895. július 4.
- „A szegedi tanyák nagy tudományú vendége: Herman Ottó országgyűlési képviselő másfél napra tervezte szegedi tanulmányútját, már elutazása is jelezve volt, de mint értesülünk, a tudós a szegedi tanyákon annyi adatot talált a magyar pásztoréletből írandó nagy művéhez, hogy még most is a homoki buczkákat járja: nagy szenvedélyvel készítvén felvételeket a juhászgunyhókról, szárnyékokról és cserényekről. A rajzolatokon kívül tömérdek tanyai specialitást viszen magával; összevásárolt tarhonyás kavaró kanalat, rühelő tartót, palókat, botokat, kobakot (kivájt tők; sótartónak használják), bicskákat, kampós szögeket, stbit.” Herman Ottó Csengelén. SzN 1895. július 7. – „Herman Ottó országgyűlési képviselő, mint írtuk, több napot töltött a szegedi tanyákon, adatokat gyűjtvén a magyar pásztorletről írandó munkájához. A nagy tudományú képviselő a tapasztalt vendégszeretetet meleg hangú levélben köszönte meg a polgármesternek. Ugyancsak szép levelet írt Zámbó György dr. jegyzőnek is, aki a tanyákon tett útjában kísérte. SzN 1895. július 11. – Mindebből kitűnik, hogy Herman Ottó nem ezen az útján, hanem már korábban ígérte Reiznernek a könyvek megküldését.

35. Somogyi Könyvtár, irattár 59. szám, érkezett 1895. június 17.

59/1895 sz.

Nagyságos Herman Ottó úrnak
(lakik: Budapesten) orsz. képviselő.
Budapesten

A Somogyi-könyvtár részére adományul küldött „Az 1891. évi II. nemzetközi ornithologiai Congressus” 21 drb. kiadványát című munkák átvételét a midőn ezennel elismerem, becses adományáért köszönetemet nyilvánítom. – Szíves figyelmét s a könyvtár iránt való érdeklődését jövőre is kérni van szerencsém.

Szegeden, 1895. évi június hó 17-én.

Reizner János
könyvtár-igazgató³⁶

Igen tisztelt Uram!

Vegye szívesen tudomásul, hogy a Somogyi-collectió vaskori aczéljának homologonját, melyet Szeged körül hiába kerestem, itt Somogyban, Szenna falu kanászainál megtaláltam.³⁷
Kaposvár, 1895. augusztus 5.

Szíves üdvözlettel
Herman Ottó³⁸

Mélyen tisztelt uram!

Igen örvendek sikerén, s reményem van arra nézve, hogy talán innen is szolgálhatok egy vagy esetleg több példánnyal. A legközelebbi vásár alkalmával magam keresem fel a kisebb juhászokat mulató helyükön. Mert azt hiszem, hogy Nagyságodat inkább a nagy gulyákhoz vezették el, s jobbára csak öreg számadókkal érintkezett, kik mint módosabb emberek a régi jellegzetes dolgokkal többnyire szakítottak. Ellenben a kis pásztorok és juhászok még inkább megőrzik a hagyományos emlékeket.³⁹ Ha tehát sikerül egyet vagy többet szerezni, legott küldöm.

Szíves tudomására hozom egyúttal Nagyságodnak, hogy a régi időben a juhászok szegődése „Demeterkor, vagyis juhbaszáskor” szokott volt lenni. Ilyenkor a városba jöttek a legtávolabb pusztákról is, és szokásban volt, hogy mindegyik egy-egy birkával kedveskedett a szegedi szt. Demeter templom plébánosának, hol ekkor nagy vendégeskedések folytak, melyre a városi számadások szerint a szükséges költségek a közpénztárból utalványoztattak.⁴⁰

Arra is vannak igen érdekes adataink, hogy a merinói juhok talán a mi vidékünkön honosodtak meg leelőbb.

Mindezekről – ha érdeklí nagyságodat – körülményes adatokkal is szolgálhatok.⁴¹

Fogadja tiszteletem nyilvánítását
Szegeden, 1895. aug. 16-án

alázatos szolgája
Reizner János⁴²

36. Somogyi Könyvtár, irattár 59. szám, érkezett 1895. június 17. Az előre nyomtatott köszönőlevél hiányzó sorait Lázár Béla segédkönyvtáros töltötte ki, Reizner János csak aláírta.

37. A csiholóvas nem a vaskorból származik. Legkorábban a honfoglalók sírjaiból kerül elő.

38. Somogyi Könyvtár, irattár 20/1895. számú iratba beragasztott levelezőlap.

39. Ez a megjegyzés arra mutat, hogy Reizner Jánosnak volt érzéke a néprajzi gyűjtéshez, bár ilyen jellegű munkájáról nem tudunk.

40. Demeter (Dömötör) magyarországi népi kultuszával eddig legalaposabban Szabadfalvi József: A gazdasági év vége és az őszi pásztorünnepek. Műveltség és hagyomány 6 (1964) 19–64. foglalkozott. – A szegedi dömötörözésről Kovács János: A régi jó időkből. Szent Dömötör napja. SzH 1893. 255. sz., Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium. Budapest, 1977. II. 399–404.

41. Reizner János 1897. december 6-ai levelében sok adatot közöl a juhászatra vonatkozólag.

42. Piszkozata a Somogyi Könyvtár, irattár 20/1895 szám alatt, az elküldött levél MTAK Kézirat-tár Ms 274/110 található.

1896-iki
EZREDÉVES ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁS.
I/9 CSOPORT-BIZOTTSÁG.

Nemzeti Múzeum
Budapest, 1895. szeptb. 15.

V. Akadémia-utca 3.
Szám 73/1895

Igen tisztelt Igazgató Úr!

Csak a napokban vetődtem haza Zalából és Veszprémből, s 18-kán ismét útrakelek Szabolcsba;⁴³ az arasznyi időközben roppant dolog terhelt, s csak most van pár percem, hogy először is aug. 16-án kelt sorainak vételéről megnyugtassam, másodszer hálát mondjak a felajánlott segítségért, a melyre bizton számítok is.

Mindazon adatok, a melyek a pásztorok szokásaira s viszonyára, a jószág fajára, változására vonatkoznak, fontosak és becsesek, ezeket tehát kérem, s ha nem terhelném vele, minden adatot külön-külön 1/8 ívre (czédulára) jegyezve, így *Szeged Szegődés* – a juhászoknál „Demeterkor vagyis juhbaszásokor” stb., stb.

Az aczélok sorba előkerülnek a népvándorlási sírokból, s az élő és a szegedi tyussal vagy azonosak, vagy rokonok. Az én szennai aczéloknál az az érdekes, hogy ki[de]rül miért volt az aczélnak ez az impraktikusnak látczó alakja? Az A köz *szíjfonattal* van kitöltve, a mi igen jó, biztos fogást tesz lehetővé.⁴⁴ Ugye remek összelekezése két távol eső kornak, az enyészetnek az étellel!

Szíves üdvözlettel és kiváló tisztelettel

híve
Herman Ottó⁴⁵

43. Szabolcs megyei útján Jósa András kalauzolta. Előzőleg Herman Ottó levélben kereste fel (ez nem maradt ránk), s erre 1895. szeptember 13-án (tehát két nappal Reizner előtt) válaszolt Jósa: „Szíves örömmel állok rendelkezésére, hogy nemes czéljában előkullogója legyek. Csupán azon kéréssel vagyok, hogy lehetőleg szerdán és szombaton itthon lehessenek, mert ezek rendelő napjaim, melyek után élek.

Igen kérem azonban jövetelének idejét pár nappal előbb tudatni, hogy útiterveink összeütközésre ne jöjjenek.

Előre kijelentem, hogy vendégfogadó Nyíregyházán nincs. Egyedüli menedékhely csak az én igen szerény házam lehet, hova igen szívesen várja

mély tisztelő elvtársa
Jósa András”

Banner János: Jósa András és Herman Ottó levelezéséből (Születésének – 1834. november 30. – 130. évfordulójára). A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, 6 (1965) 8–9.

44. Itt egy rajz mutatja, hogy tulajdonképpen a csiholó két nyitott vége között feszült egy szíjfonat. Herman Ottó 1898. január 21-ei levelében lerajzolja a vogul tűzcsiholót. Ezt mellékletben közöljük.

45. Somogyi Könyvtár, irattár 27. sz., érkezett 1895. szept. 17-én.

251/897

Ngos Herman Ottó úrnak
a m. ornith. intéz. igazgatója
Budapest
nemz. múzeum

Nagyságos uram!⁴⁶

Szívesen közlöm nagyságoddal mind azt, mit a „rideg” szónak mai és régi értelme felől tudok, s illetőleg amint azt Szegeden mostan és régebben értették.⁴⁷

Mostanában csak a „rideg barom”, „rideg jószág” elnevezéseket használják, s itt azt értik alatta, hogy az a jószág a falkával, a többi együtt nevelődött és egy ívású jószággal, nem összetartozó, a mi úgy verődött össze a törzs gulyához, a mi bolyongás közben csapódott a falkához, s a mit néha úgy loptak hozzá a többihez, a mit leggyakrabban a juhászok hamarosan levágnak, paprikásnak elkészítenek és kiszáritva tartogatnak. Egy alkalommal ép ezt hallottam a szárított hús felől: „rideg jószágból való”.

A város régi jegyzőkönyveiben a „rideg” szó igen gyakran szerepel, de mindenkor azon értelemben, hogy jövevény, idegen: olyan a ki csak rövidebb időre nyert tartózkodási jogot, hogy itt házaljon, vagy egyébként űzérkedhessék. Rideg alatt tehát azt értették, a kinek nem volt concivilatusa, incolatusa, de még csak zsellérnek sem tekintették.⁴⁸

Az ilyeneket bármily kis kihágásért stb. igen könnyű szerrel „kiigazították” a városból. Különösen az asszony féléket, a kiket különben „bitang” vagyis gazdátlan, párja hagyott stb. külön elnevezéssel illették.

A „rideg” szónak legjobb megvilágítására idézem az 1727. évi decz. 20-án tartott tanácsülés (Jegyzőkönyv 443. lap) következő rendelkezését, mely az adóösszeírások mikép való foganatosítása ügyében kelt. Szórol szóra ekkép hangzik: „Determináltatott, hogy az egész városnak lakossai, civissei, sellérjei, jövevényei és ridegjei, proxime conscribáltassanak.” stb.

Ha most ezt a határozatot egybe veti a kérdéses statutummal, úgy vélem, hogy osztja azt a nézetemet, hogy ott a *rideg* nem mást, mint ugyancsak csikóst, gulyást és juhászt jelent, és lehet, hogy talán ép a rideg barmok őrizője lehetett az a rideg; hanem ez az őriző, olyan idegen határbeli jövevény és talán csak rövid időre, kiségitőkép felfogadott csikós stb. lehetett.

Ennyivel szolgálhatok a kérdés némi megvilágításául.

Nagyon szívesen támogatom Nagyságodnak vállalatát, s a mi tőlem kitelik, mindent megteszek.⁴⁹ Csakhogy én igen sokszor nem bírom felismerni annak a dolognak a becsét, a mi a specialis kutató előtt fontos.

Azért ha szíves volna tüzetesen megjelölni azt, a mire tekintettel kell lennem, készséggel utánna nézek, s a mit lehet találni, egybe gyűjtöm.

46. A levelezés itt jó két évre megszakad, de Herman Ottó kapcsolata Szegeddel nem. „Az európai hírű nagy tudós, Herman Ottó Szegedről kap ismét régi halászladikot ahhoz a nagyérdekű halászati gyűjteményhez, melyet a milenniumi kiállításon mutat be. A gyűjteményből hiányzott még az a kis ősi vízi jármű: az úgynevezett „sajka”, más néven halászlélekvesztő, aminőt utóbb Szeged tájékán kutatott. A kutatásban a tudósnak Zámbo Géza(!) dr. osztályjegyző volt segítségére, aki végre talált is egy ilyen sajkát a szomszéd Algyón, Salamon István halász tulajdonában. A vízi régiség közel 4 méter hosszú, 80 centiméter széles, egy darab tölgyfából faragott alkotmány. Vannak hozzá dohány alakú evezők fából. A sajkát holnap szállítják fel Budapestre Herman Ottónak, akinek több halászati eszközt küld ajándékkul Wagner Károly ügyvéd, volt szegedi tanácsnok is. Herman Ottó ladikja. SzN 1896. március 3.

47. A rideg, ridegélet, rideggulya, rideghalász, ridegmarha, ridegül szavak szegedi jelentésére *Bálint Sándor*: Szegedi Szótár. Budapest, 1957. II. 366.

48. Concivilatus = polgárjog. Incolatus = lakos, lakhatási joggal rendelkező.

49. *Herman Ottó*: Az ősfoglalkozások: Halászat és pásztorélet. Budapest, 1898. c. kötetéhez gyűjtött anyagot. *Szabadfalvi József*: Herman Ottó néprajzi munkássága. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 13–14. (1974–1975) 19–23. – Herman könyvét elküldte a szegedi könyvtárnak, ahol ma is őrzik. Benne saját kezű ajánlása: „Szeged sz. k. város Somogyi Könyvtárának tisztelettel Herman Ottó.”

A múlt század elejéről fenmaradt jegyzőkönyveinkben a pásztoroknak, csikósoknak, nyargalóknak kötelességei fel vannak sorolva. Nem tudom, ismeri-e, bírja-e ezeket nagyságod. Ha kívánja, lemásolom és megküldöm.

A régi pásztor életre vonatkozó adalékokat a levéltár régi iratai közt lehetne talán gyűjteni. Perekben levő apró és szétszórt vonatkozásokból lehetne valamit egybeállítani. De tenger sok iratot kellene átnézni, és talán mégis hiába.

Egykoron az egész levéltárat átböngésztem, de sajnálom, hogy ily dolgokra a figyelmem ki nem terjedt.

Ha érdemesnek tartja a következő adalékot, rendelkezésére bocsájtom.

A juhászok mindig Demeterkor (a minék ideje összeesik a „juhbaszással”) szoktak volt elszegődni. Demeter egyúttal a védszentjük. Régen e napon mind bejöttek a városba, már azért is, hogy a gazdákkal, kik akkor még a városban laktak, megszámoljanak, s a „szegődséget” megállapítsák. De egyúttal elmentek Demeter templomába is (a belvárosi templom) misét hallgatni, s egyúttal a plébánosnak egy-egy báránnyal vagy bürgével kedveskedtek.⁵⁰ Verseket is szoktak ilyenkor elmondani, s egy kis verszet ez időből fenn is maradt, mely egy kis 8-ad rétű levélkére van nyomtatva, s egyetlen példánya az itteni piaristák könyvtárában őriztetik,⁵¹ s szől pedig ekképen:

Jó napot Báránycám, hová olyan gyorsan?

*En Szegedre megyek, majd vigadok ottan –
Hallottam hogy ott ma Sz. Demeter napját
Ülli a szép város úgy mint Templom napját,
Ezt hogy megértettem, igen megvidultam
És azonnal mindjárt útnak is indultam
Oda jutván pedig köszöntést is teszek
Danulva a paprikásból egy jót eszek.*

A teli kantsót majd vígan rá emelem

*S imígyen egy két versem élénekelem
Éljen szent Demeter temploma, pásztor, a
Ő véle mind magyar mind német Bújtárja
(t. i. a káplányok)
Farkastól legelő nyájuk már ne féljen
A nemes tanács pedig sokáig éljen.
Éljenek a Drága érdemes Vendégek
Nosza rajta Dudás fűjj egy pár víg nótát
Mindnyájan kiálthassuk hogy veled vivát.*

Kézirattal aláírva: Jéger József, ki e század elején itt tanító volt, s egyúttal verselő ember, ki az időben a nyomda egyik legnagyobb foglalkoztatója volt.⁵² Lehet, hogy e vers is az ő alkotása.

Ismétlem tehát, hogy szívesen támogatom nagyságod vállalatát, csak tessék bővebben tájékoztatni, hogy minő körülményekre, s mi féle adatokra volna szüksége. Ha időm engedi, utánna járok, hogy egybegyűjtsem a mit lehet.

50. A Demeternek szentelt barokk belvárosi templomot teljesen lebontották 1913-1925 között. Emlékét a falából kibontott és meghagyott román kori Dömötör-torony őrzi. Cs. Sebestyén Károly: Szeged középkori templomai. Szeged, 1938., Gerevich Tibor: Magyarország román kori templomai. Budapest, 1938. 36., 42., 102., 149., 255.

51. A piarista rendház könyvtára a rend felosztása után (1950) az Országos Népkönyvtári Elosztóba került. A 18 000 kötetet számláló állományt – Zombori István egyik idős szegedi szemtanúja szerint – 3 lovas kocsival vitték a sóház (ma Diszkont áruház) udvarába, és innen szállították tovább. „... az állomány nagyobb része szétszóródott – így közvetlenül csak azt a 246 kötetet vizsgálhatjuk, amely az Akadémiai Könyvtár jóvoltából Szegedre visszakerült, s ma az Egyetemi Könyvtár különgyűjteményét gazdagítják.” Varga András: Régi könyveink és kézirataink katalógusai. A szegedi piaristák könyvtára. Acta Universitatis de Attila József nominatae. Acta Bibliothecariae. Tomus IX. Fasciculus 1. Szeged, 1986. A piarista iskola könyvtárát viszont annak idején egy idős tanár ellopta, és ami azóta is megvan, az a Vedres István Építőipari és Szakközépiskola könyvtárában használatlanul hever. Monok István (JATE Egyetemi Könyvtár) szíves felvilágosítását itt is köszönjük.

52. Jéger Józsefet 1808-ban Szegeden „a kir. nemzeti főiskolák öregebbik tanítójának” választották meg. Haláláig (1819) Szegeden tanított. Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1897. V. 458–459. tizenöt művét sorolja fel. Második forrásként Reizner János szíves közlését említi.

Nem gondolom, hogy itt volna valaki, a kinek e tekintetben való közreműködésére számítani lehetne. Talán Kovács János táviró főnök,⁵³ Beck István osztály jegyző,⁵⁴ Tömörkény István hírlapíró⁵⁵ tudnának egyetmást a szegedi juhászokról előadni, – de azt hiszem, hogy azok ismereteseek Nagyságod előtt.

Kérem tehát szíves utasítását, esetleg talán a dolgot szóval is megbeszélhetnők, ha Nagyságodnak mostanában útja erre tartana. Én most mindig itthon vagyok.

Fogadja tiszteletem nyilvánítását,
Szeged, 897. decz. 6-án

aláz. szolg:
Reizner János⁵⁶

16

MAGYAR ORNITHOLOGIAI KÖZPONT
Hungarian Central Bureau for Ornithology.

Budapest, N. Muzeum.
Budapesten, 1897. deczemb. 8.

Nagyságos Uram!

A midőn a „rideg” szó értelmére nyújtott kitűnő felvilágosítást megköszöném, a legnagyobb hálával fogadom készségének kegyes följajlását, a minnek igazán nagy becsé van, mert elsősorban a magyar ősfoglalkozásokat kutatom, tehát a törzsökös magyarságról szóló anyag legelső sorban áll.⁵⁷

A pásztor élet állván legelől, az arra vonatkozó legbecsesebb anyag a legrégebb statutumokban és törv. hatósági határozatokban található, a mennyiben ezek a „Legeltetés rendtartására”, a pásztorokra vonatkozó „rendsabályokra” vonatkoznak. A magyar nyelven írott ilyen források telve vannak kitűnő népnyelvi anyaggal, ezért szóról szóra lemásolandók; de vannak bennök az ősiségre tartozó vonatkozások is. A latin szövegeknél azok a fontosak, a hol a dolog tüzetes meghatározása valamely népies névhez van kötve p. o. „in speluncas, vulgo *Izikuk* vocatio.”⁵⁸ Ilyen magyar szavak messze vágnak vissza a múltba.

Igen fontosak a gazdák közötti rendezkedések, összetett állatseregekben, mint gulyákban, ménesekben, kondákban, nyájakban, a mennyiben a gazdák a pásztorok javadalmazását, élelemmel való ellátását egymás között megállapítottak (p. o. a Hajduságban volt pénzes- és kenyeresgazdája a composessoratusnak, pontosan körülírt kötelelességekkel.)

53. Kovács János (1852–1918) kedvtelésből foglalkozott a néprajzzal, inkább irodalmi mintsem tudományos igénnyel. Sokat írt a helyi lapokban. Szegedi vonatkozású tárcái, novellái – eltérően Tömörkénytől – csak óvatossággal tekinthetők forrásnak. *Bálint Sándor*: A szegedi nemzet I. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75–2. 26.
54. Beck István (1848–1912) néprajzi tárgyak amatőr gyűjtője. Kortársai szerint a népies motívumok rajongója és szakértője. Nevezetes magángyűjteményéről több újságcikk szól. *Kiss Ferenc–Tonelli Sándor–Sz. Szigethy Vilmos*: Szeged. Budapest, 1927. 63.
55. Tömörkény István (1866–1917) a Szegedi Napló munkatársa 1892-től. 1899-ben a Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum könyvtárosa, majd igazgatója. *Móra Ferenc*: Tömörkény István, Archeologiai Értesítő, 37 (1917) 218–221., *Ortutay Gyula*: Tömörkény István. Szeged, 1934.
56. Somogyi Könyvtár, irattár. 251/1897.
57. Reizner János adatát szó szerint felhasználta *Herman Ottó*: A magyar pásztorok nyelvkincse. Budapest, 1914. 171. Ennek előszavában a következő szegedi adatközlőknek mond köszönetet: Kovács János, + Pálfi Antal nagytanyás, + Reizner János, + Szabó Ferencz tanyás, Tömörkény István, Vőneki Pál, Zámbo György.
58. *Herman Ottó*: Az ősfoglalkozások. Halászat és pásztorélet. Budapest, 1898. 29. c. művében írja, hogy az izikuk valami speluca, tehát barlangforma, de „a szótárak cserbenhagynak.” Minket is. *Szarvas Gábor–Simonyi Zsigmond*: Magyar nyelvtörténeti szótár. I–III. Budapest, 1890–1893., *Kiss Lajos–Papp László*: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–III. Budapest, 1967–1976., *Hosszú Ferenc*: Új magyar tájszótár. I–II. Budapest, 1979–1988. *Herman Ottó* – vagy még inkább adatközlője – félreolvasott valamit.

A legfontosabb az ügyelet arra, vajjon milyen viszony szerint volt rendezve a pásztorkodás a legelő-területen a földközösség vagy még gazdátlan földterületek idejében?⁵⁹

A mi a recens pásztorkodást illeti, meg kell találnom azt az időt, hogy még egyszer lemenjek Szegedre, s tüzetesebben vegyem elő a dolgot, mert ebben is sok vonás mutat reá az ősiségre.

Az a „szegődség” különben, a melyet közölni méltóztatott, maga is kitűnő minta a gyűjtés módjára és a gyűjtendők minőségére nézve.

Avval a biztosítással, hogy szíves készségének kijelentésével nagy hálaára kötelezett, vagyok

Nagyságodnak
tisztelő híve
Herman Ottó⁶⁰

17

MAGYAR ORNITHOLOGIAI KÖZPONT
Hungarian Central Bureau for Ornithology.

Budapest, N. Múzeum.
Budapesten, 1898. jan. 21.

Igen tisztelt Főkönyvtárnok úr!

Az utolsó hiányzó láncszem is megkerült! Néhai Pápay Károly ethnographiai gyűjteményének rendezése közben tűziszerszám-erszényekből szakasztottan olyan aczélok kerültek elő, a minő az én somogyi Árpádkori analogiám, s a szegedi praehistorikus aczél is, ergo körülbelül ilyen.⁶¹ A Pápay-é pedig *vogul!*⁶²

Nagyon kérem Főkönyvtárnok urat, kegyeskedjék a szegedi praehistorikus példányt 8 napra hozzám felküldeni, hogy a sorozatot lerajzoltathassam.

Ugye szép! Üdvözli

híve
Herman Ottó⁶³

18

24. sz. Ér. 898. jan. 22-én

Nagyságos uram!

E hó 21-én kelt sorai következtén midőn a múzeumunkban lévő csiholó aczelat megküldeni van szerencsém, tisztelettel megjegyzem, hogy az egy vas leletben fordult elő, a melyben kizárólag mezőgazdasági eszközök (csoroszlya, kapa, sarló stb.), patkók és sarkantyúk szerepelnek. A mi csiholó aczelunkat ennél fogva a praehistoriai korszakba helyezni nem lehet.⁶⁴

Egyúttal hálás köszönetemet nyilvánítom a könyvtár részére adományul küldött „Ósfoglalkozások” című igen becses munkájáért s kérem, hogy bennünket jó hajlamaiban továbbra is megtartani méltóztatassék.

Fogadja tiszteletem nyilvánítását
Szegeden, 898. jan. 25-én

aláz. szolg.
Reizner János⁶⁵

59. Herman Ottó ismerte *Tagányi Károly: A földközösség története Magyarországon*. Budapest, 1894. c. művét, s a földközösség nyomait kereste a pásztorkodásnál is.

60. Somogyi Könyvtár, irattár. 255. sz., érkezett 1897. decz. 9-én.

61. A levélben le is rajzolta Herman a tűzcsiholót, melyet itt mellékletként közlünk.

62. Pápai Károly hatalmas gyűjteménye részben még ma is kiadatlan. *Balassa Iván: A Néprajzi Múzeum kapcsolatai az orosz néprajztudománnyal (1814–1914)*. Ethn. 1952. 171–201.

63. Somogyi Könyvtár, irattár. Sz. n.

64. A gyálai átmetszés melletti magasparton az 1895. évi árvízvédelmi munkálatok alkalmával kerültek elő az alábbi leletek: kasza, sarló, csoroszlya, tűzcsiholó acél, horog, lópatkó, kard-és késtörredék, sarkantyú. A lelet XVII–XVIII. századi. (Vályi Katalin szíves közlése.) Reizner János óvatossága tehát indokolt volt. Herman Ottó ennek ellenére népvándorlás koriként közli a csiholót. *Herman Ottó: A magyar ősfoglalkozások köréből*. Budapest, 1898. 84.

65. Somogyi Könyvtár, irattár 24. sz., érkezett 1898. jan. 22-én.

Budaörsen 1898 jan 21.

Egy kedvelt kötetekért is!

Az utolsó könyv kiadásom is megkezdte! A kért Bajay Károly ornithographiai gyűjteményének második kötetében természetrajzi-ornithológiai részleteket találok, és olyan esetekhez hasonlítok elő, a minire az én somogyi arjádokai analogiáim, a mezeti praeistorikus eset is, úgy

kérem, hogy a Bajay-i példát is megküldje!

Hogyon kérem a kötetekért azokat, kérem, hogy a mezeti praeistorikus példát is megküldje, és megköszönöm a részletek kiadását.

Hogy, úgymint kérem, hogy

3. kép. Herman Ottó levele Reizner Jánoshoz

19

24/1898./L.

Nagyságos uram!

Ez évi jan. 21-én kelt sorai következtében volt szerencsém jan. 25-én a magy. ornitologiai központ címére megküldeni azt a csíholó azelet, mely egyik régészeti leletünknek kiegészítő részét képezi.

Tisztelettel kérem Nagyságodat, hogy ha a kívánt tanulmányozásra és összehasonlításra további szüksége arra nem lenne, úgy méltóztatnék azt visszaszármaztatni. Ha azonban még hosszabb időre kell azt visszatartani, kérném: szíveskedjék erről értesíteni.

Szeged, 898. márcz. 4-én

Tisztelettel vagyok

aláz. szolg.:
Reizner János⁶⁶

20

Vett használat után köszönettel visszaszolgáltatja

Bpest, 1898. márcz. 8.

Nsg. Reizner János

főkönyvtárnok úrnak híve⁶⁷

Szeged

66. Somogyi Könyvtár, irattár 24/1898. – MTAK Kézirattár Ms 274/111.

67. Nincs aláírás, mert Herman egy névjegykártyára írta a sorokat, és csak utalt rá, hogy a másik oldalon szerepel a neve.

Budapesten, 1898. március 8.

Igen tisztelt Igazgató Úr!

Bocsánatot kell kérnem, hogy a prehisztorikus aczélt még nem szolgáltattam vissza; az ok az, hogy Dr. Hampel úr tudatta velem, hogy újabb művének megjelenése csak rövid idő kérdése, s hogy abban a tűziszerszámok tüzetesen lesznek tárgyalva. Én tehát be akartam várni a publikációt, hogy annak alapján vegyem elő a szegedi, somogyi és vogul aczélt.⁶⁸ Különböztetve intézkedem, hogy pontos képet nyerve, az aczélt legott visszaszármaztassam.

Kiváló tisztelettel

híve

Herman Ottó⁶⁹

273/898.

Herman Ottó és Horváth Ignác levelei a magyar pásztor élet adatai szegedi vonatkozásainak megküldése ügyében. Dr. Horváth Ignácznak.⁷⁰

Igen tisztelt kolléga úr!

E hó 19-én kelt soraira értesítem, hogy Herman úrnak készségesen megígértem a pásztor élet szegedi vonatkozású adatainak közlését, és a múlt évben erre vonatkozólag már küldtem is hozzá némi kis közleményeket, melyeket a tőle átvett vagy átveendő gyűjteményben bizonyonnyal feltalál.

Azóta a levéltárban több ízben kutattam ily specialis szempontból. Sok-sok poros aktát átnéztem és sokat fáradoztam, de bizony nagyon csekély eredménnyel. Az érdekesebb és jellemzőbb adalékokat Kolosváry és Ováry gyűjteményében már mind közölve találok, s így e tekintetben fáradozásom felesleges is volt.⁷¹

A pásztor élet adatait még az adórajstromokban is kutattam, és a jószág létszámából a pásztorokdás kiterjedésére némi következtetés vonható.

Így a legrégebb 1719. évi adórajstrom szerint volt Szegeden 756 ökör, 330 ló, 802 tehén, 618 tinó, 200 ártány, 1874 juh.⁷²

1779-ben pedig volt 100 ezer birka, 4000 ökör (12 barmokban és 7 csordában), 4000 ló (6 méncsenben). Ép ezen időben kezdett Szegeden és vidékén az idegen, német fajta birka meghonosodni, a miről különben a Mindszent algyői urad. története című kis értekezésemben is írtam.⁷³

1847-ben volt Szegeden 4866 hámos ló, 717 ménese ló, 4626 jármos ökör, 2901 tehén, 1433 harmadfű tinó, 61 460 juh, 1651 sertés.

68. *Hampel József*: A honfoglalási kor hazai emlékei. In: *Pauler Gyula-Szilágyi Sándor* szerk.: *A magyar honfoglalás kútfői*. Budapest, 1900. 509–830. Bár a tűzcsiholókka foglalkozik (762–763. oldal), de a gyálai példányt nem említi. Nyilván felismerte kései voltát.

69. A tűzcsiholót minden bizonyonnyal csomagban küldte vissza Herman Ottó, s ehhez mellékelte a névjegykártyát. De még aznap levélben is visszatért a dologra, és megmagyarázta a késés okát. – *Somogyi Könyvtár*, irattár 65/1898.

70. A tűzcsiholó visszakerése sérthette Herman Ottót, mert nem ő, hanem Horváth Ignác írt (nyilván Herman biztatására) levelet Reizner Jánosnak. Ez a levél nem maradt meg, csak az erre adott válasz.

71. *Kolosváry Sándor–Óvári Kelemen*: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye a XVI–XVIII. századból. I–IV. Budapest, 1890–1897. A szegedi statutumok. III. köt. 725–801. oldalán található. Egyes adatait idézi *Oltvai Ferenc*: *Szeged múltja* frott emlékekben. Szeged, 1968. 61–64.

72. Az 1719-es dátum utolsó számjegyét Reizner János átjavította, pedig valószínűleg az volt a jó, mert 1719-ből nem ismerünk adóösszeírást, de 1718-ból igen. *Kovács Zoltán*: *Népesedési viszonyok*. In: *Farkas József* szerk.: *Szeged története* II. 1686–1849. 120–124.

73. *Reizner János*: *A mindszent-algyői uradalom történetéből*. Szeged, 1896.

Az 1850. évi orsz. népszámlálás alkalmával találtatott 6715 ló, 530 csikó, 361 öszvér és szamár, 7951 ökör és bika, 5655 tehén és 58 747 juh.

Az 1857. é. orsz. népszámlálás alkalmával volt 7738 ló, 13 903 szarvasmarha, 67 425 juh, 26 970 sertés.

1870-ben pedig volt 7047 ló, 250 szamár, 9657 szarvasmarha, 92 173 juh és 15 647 sertés.

Láthatja ebből, hogy a múlt század elején a pásztorkodás a csekély jószág létszámánál fogva Szegeden kevésbé volt elterjedve, és az állattenyésztést inkább a határórségbeli „göbölös ráczok” űzték. (Lásd: Régi Szeged II. k. 85. 1.)⁷⁴

Ép ennél fogva rendkívül nehéz itt a régi emlékek, s különösen a népies sajtóságú dolgok felkutatása.

Tessék csak a Régi Szeged II. k. Okmánytárában VIII. és X. sz. a közölt tanúvallomásokat átnézni. Ott több pásztor tanú szerepel, de kihallgatásuk nem az ő pásztorkodási életükre, hanem más jogi következményű dolgokra irányult. Azért nincs azokban oly vonatkozás, mi a pásztor életre fényt vethetne. Pedig számos peres iratot néztem át, hol pásztorok mint tanúk lettek kihallgatva egyik-másik agyonvert ember ügyében. Átnéztem a határjárási iratokat is, de azokban sem találtam még annyit sem, mint a mennyi a Régi Szeged II. köt. 92. lapján közölt határleírásban foglaltatik, hol a többi közt a Nagyállás.⁷⁵ Tekintő stb. pásztor eredetűeknek látszanak.⁷⁶

Ezek azok, a miről tájékoztatni szíves készséggel van szerencsém.
Szegeden, 898. okt. 22-én

tisztelője
Reizner János⁷⁷

23

Nagyságos Uram!

E hó 20-án kelt szíves soraira jelentem, hogy a mai napon Horváth Ignác úrhoz intézett levelemben, azon csekély adalékokat, melyeket sok régi poros ügyirat forgatása közben mint esetleg felhasználhatókat kijegyeztem – elküldöttem.

A pásztor élet népnyelvi és sajátos szellemi maradványainak gyűjtése céljából több régi bűnügyi aktát néztem át, de azokban sem találtam oly vonatkozásokat, a melyek vizsgálataihoz adalékokat nyújthatnának. Az iratokban, a melyeket én átnéztem, a pásztorok csillagászata, fűvészete stb. nincs érintve. Csak a kutya és a szamár szerepelt itt-ott. A kutyáról legtöbbször a „*rápoliztam*” kifejezés fordul elő.⁷⁸

Fogadja ezek után Nagyságod tiszteletem nyilvánítását. Nézze át a Horváth úrnak küldött kis közleményt, és ha azok nyomán valamely tüzetesebb adatokat óhajtana, tessék megjelölni, s ha van mód benne, hogy valamit kikutatni lehessen, nem sajnálom a további fáradságot.

Ismétlem tiszteletem nyilvánítását.
Szegeden, 898. okt. 22-én

alázatos szolgája
Reizner János
könyvt. és múzeum igazg.⁷⁹

74. Reizner János: A régi Szeged. Szeged, 1887. II. 85.

75. Nagyállás: kihalt helynév. Az 1717., 1739. és 1740-es adatok alapján Dóc, Szeged, Pusztaszer határán volt. Pontosabb helye ismeretlen. Az állattartás körébe tartozó elnevezés. A járások mellett az állás a jószág éjszakai pihenőhelye. *Inczefi Géza: Szeged környékének földrajzi nevei.* Budapest, 1960. 63.

76. Tekintő: kihalt elnevezés. 1719: Tekéntő, 1722: Tekintő. – Szeged és Kunok földje határán volt, pontosabb helye ismeretlen. Órhalom volt a város birtokának határán. *Inczefi Géza: Szeged környékének földrajzi nevei.* Budapest, 1960. 91.

77. Somogyi Könyvtár, irattár 273. sz., érkezett 1898. okt. 22-én. A Herman Ottónak ugyanaznap írott levél a piszkozat papírján folytatólagosan íródott.

78. Herman Ottó felhasználta az adatokat: „Pulizni – Alföld-szerte – Pulival a juhokat terelni. A régi betyárvilágban a pulikutyát sokszorosan uszították, mert félelmetes támadó, ezt mondták „rápulizásnak”. A szegedi betyárperekben a „rápulizás” mindig szerepel.” *Herman Ottó: A magyar pásztorok nyelvkincse.* Budapest, 1914. 596–597., *Bálint Sándor: Szegedi szótár.* Budapest, 1957. II. 351. Szó szerint átvette ezt a forrás megjelölésével.

79. Magyar Néprajzi Múzeum Ethnologiai Adattára 5246. – A Somogyi Könyvtár irattár 273. számú levelének fogalmazványán a harmadik bekezdés („Fogadja . . .”) hiányzik.

MAGYAR ÓSFOGLALKOZÁSOK
Budapest, VIII., Nemzeti Múzeum.

Budapest, 1898. október 27.

117/6. k. 98

Igen tisztelt Igazgató úr!

A midőn becses sorait, úgy azokat is, a melyeket Horváth Ignác úrhoz intézni méltóztatott, megköszöném, bizonyos tekintetben bocsánatot kell kérnem, ha alkalmatlan találtam lenni.⁸⁰ Kérésemre az ösztönzött, hogy egyik levelében reá méltóztatott mutatni, hogy különösen a finom gyapjas juh behozatalára nézve sok az adat.

A mi a népnyelvi anyagot illeti, az azonmódon megvan a mostkori juhászság száján; de azért le kell mennem, s rendszeresen rá kell kérdeznem ott a nyájnál. Ez annak idejében meg is fog történni.⁸¹

Nekem legélenkebb óhajtasom oly per irataival megismerkedni, a mely pásztoember ellen volt intézve p. o. lókötés és hasonló tárgyban. Nem annyira a nyelvi anyag, mint inkább az eszmerend, a mely a tagadásban vagy vallomásban jelentkezik érdekelne különösen, s ezért az a kérésem, hogy alkalomadtán ilyenről értesíteni kegyeskedjék, a midőn szívesen lerándulok, hogy a kivonatolást magam végezzem.

Köszönetem ismétlése mellett Nagyságodnak

tisztelő híve
Herman Ottó⁸²

Nagyságos Uram!

E hó 27-én 117. sz. a. kelt soraira tisztelettel értesítem, hogy a midőn egyik korábbi levelemben a „finom gyapjas juh behozatalára” vonatkozó adatokat illetőleg Nagyságodnak ígéretet tettem, e tekintetben való szolgálat készségemmel – úgy vélem – legkevésbé sem zárkóztam el. Annak idején ugyanis volt szerencsém megküldeni a „Mindszent-algyői hitbizományi uradalom történetéből” című kis dolgozatomat, mely, ha esetleg kezeihez nem jutott volna, a nemzeti múzeum, akademia és a tud. egyetem könyvtáraiban (a hova egyidejűleg hasonlóképp megküldöttem) az feltalálható lesz. Szíveskedjék tehát a füzetkét átnézni, s a 16–19. lapokon feltaláljandja azt a habár nem oly igen „sok” – de mindenesetre több adalékot, a melyek a nemesebb fajú juhoknak vidékünkön való behozatalára és a régibb juh állományra vonatkoznak. Erre czéloztam régibb levelemben, s hidje meg, hogy azóta is készséggel sok irat csomót néztem át, hogy vizsgálódásaihoz egy-egy porszemmel én is hozzájárulhassak, és ha talán várakozásait nem elégíthettem volna ki, az nem azon múlt, mintha ígéretemnek teljesítése és betöltése körül a legnagyobb rigórosítással el nem jártam volna.

A mi továbbá a juhászok és pásztorok ellen felmerült bűnügyi iratokat illeti, tisztelettel értesítem, hogy ha bennünket látogatásával szerencsétlet, az 1862–65. évekből, a városi levéltárban lévő criminalis acták közt, több csomagra fog akadni, a melyekben vádlottak és tanúk egyaránt pásztorok és juhászok, s a hol a vallomásban és tagadásban lévő *eszme rendet* észlelni alkalmam leend.

Szívesen szolgálunk e tekintetben anyaggal, de erre nézve mégis a leghálásabb dolog volna, ha az aradi törvényszéknek levéltárában kezelt Muzslai Gyarmati János, Bajdor János, Tükör Gubicza József, Habrán György, Füle Farago József, Darabant Imre és társai 1871/2. évi monstruosus bűnügyi iratait néznék át. Ebben több mint 70 vádlott és vagy 300 tanú szerepel, (a híres

80. Ezekből a sorokból nyilvánvaló, hogy valami kis sértődöttség volt Hermanban.

81. A Szegedi Napló közli Herman Ottónak szeptember 12-ei Tömörkény Istvánhoz írott levelét, melyben – többek közt – ezeket írja: „Nagyon vágnék arra, hogy egyszer együtt rándulnánk ki a Szegedi birodalom pásztoartományiba, mit azonban csak a jövő évben lehetne nyélbe ütni, mert ezidén még vagy tízfélé kell szakadnom.” SzN 1898. szeptember 15.

82. Somogyi Könyvtár, irattár 281. sz., érkezett 1898. okt. 28. A válasz (október 30.) a levél tiszta lapjára íródott.

kecskeméti banda, kiket Ráday fogdosott össze és az aradi delegált tv. szék ítél el Szegeden) mind, egytől-egyig juhász, bujtár, pásztor, gulyás ember és „lökötő”.⁸³

A betyár életre vonatkozó leghálásabb adattárra talál ebben, a hol a gúnynevek is nagy bőségben szerepelnek. E bűnperben én a matadornak, Bajdornak voltam védője,⁸⁴ s onnan ismerem jól az iratokat. Bajdort kora és a puszták népe úgy ismerte, mint egy hőst, telve nemes irányokkal.⁸⁵ Bomlott utánna az asszony nép; pedig voltaképp a betyárok közt is a legaljasabb volt, ki képes volt kenyeres czimboráját galádul elföldelni, és az ágról szakadt szegény özvegynek libáját ellopni. De a poezis romantikus hőssé alkotta. A rengeteg számú ön- és tanúvallomási jegyzőkönyvekben bizonytal sok érdekes adatra fog találni, de ezeknél is az *eszmerend* tekintetében sok óvatosságra van szükség. Azok az önvallomások nem mikrofonikus megörökítések. A vizsgáló bíró nagyon megszűri a bőbeszédű rab mesélgetését. Sokszor nem is saját, hanem a prokátor eszmerendje nyilatkozik meg a vallomásokban és tagadásokban, mert bizony igen gyakran midőn a „néhány bürgék irányában” a deliquens a bíró előtt áll, akkorra már alaposan kitanította a prókátora.

Nem anekdota, hanem valóság az: 1868-ban Eördögh Mihály, akkor első szegedi kriminalistánál voltam patvarián, – ott saját füleimmel hallottam, midőn principalisom rámondult az atyafira „ne kertőljön kend most, úgy mondja a hogy vót, majd ha tagadni kő, azt elvégezöm én”. Ezt csak jellemzésül a vizsgálati iratokban feltűnő eszmemenet jellemzésére.

Egyébként az említettem monstruosus kecskeméti bűnperre vonatkozólag előzetesen is igen sok felvilágosítással szolgálhat Budapesten dr. Edvi Illés Károly nyug. kir. ügyész (vak), ki akkor Pest. P. S. várm. ügyésze és az említett perben vádló volt.⁸⁶ Nálam ma is megvan az egész vádlevél (egy testes kötet), tele ló és büрге lopás és agyonverések eseteivel. Ha érdeklí és nem sajnálja a fáradságot, a mit az átolvasás igényel, szívesen megküldhetem. Belőle előzetesen is tájékozódhatik azon gazdag anyag felől, a melyet az említettem nagy bűnper iratai nyújthatnak az esetre, ha eddig az aradi tv. szék levéltárából még ki nem *selejtezték*.⁸⁷

És most elnézését kérem hosszadalmasságomért, melyek talán nem is tartoztak volna ide, de a melyeket az ügy iránt való érdeklődésből s Nagyságod nehéz feladata iránt való támogatás jeléül voltam bátor elmondani. Tehát a pásztor és juhász perék, amint lejön Nagyságod, rendelkezésre fognak állani!

Fogadja tiszteletem nyilvánítását
Szegeden, 898. okt. 30-án

alázatos szolgálja:
Reizner János⁸⁸

83. Ráday Gedeon 1869–1873 között királyi biztosként tevékenykedett Szegeden. Feladata az Alföld közbiztonságának helyreállítása, a betyárvilág felszámolása volt. Kegyetlen vallatási módszerei hírhedtté váltak. A környékbeli nép azt tartotta, hogy akire a szegedi vár ajtaja rácsukódott, az nem jön ki onnan élve. *Reizner János: Szeged története. Szeged, 1899. II. 263–264.*

84. Reizner 1871. március 27-én kapott ügyvédi oklevelet. 1872. január 4-én Szeged város aljegyzőjévé választották, addig ügyvédként kereste kenyerét.

85. *Dömötör Sándor: A betyárromantika. Ethnographia, 1930. 5–24., 97–113.*

86. *Edvi Illés Károly: Emlékeim a szegedi várból. Világ, 1923. április 19.–május 8. (16 közlemény).*

87. Ráday Gedeon és bíróságának vizsgálati anyagát az alapos kutatás ellenére sem sikerült megtalálni. *Nagy Czirok László: A Ráday-kor és a szegedi vár titka. Kiskunhalas, 1962. 23.*

88. MTAK Kézirattár Ms 274/112. – Somogyi Könyvtár, irattár 281. sz., érkezett 1898. okt. 28. Herman Ottó levelének üres oldalára íródott a válasz, de ezen csak a második bekezdés végéig szerepel a szöveg. A levél üres oldalai ezzel beteltek, s nyilván új lapon folytatta, de ez elveszett.

A M. N. MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRA

Igen tisztelt Kollega Úr!

Herman Ottó barátom, kinek valami vádkönyvet említett

igen t. Kollega úr, kéri ennek megküldését.⁸⁹Midőn ezen kérelmet ismétlem, vagyok az igen t. Kollega úr
Bpest, 1898. decz. 1.készséges szolgálja
Horváth Ignác
könyvtárőrNB. Nagyon köszönöm a múltkori bő felvilágosítást.⁹⁰

Igen tisztelt Kolléga úr!

Hermann úrnak a kecskeméti banda *vádleveléről* tettem említést; ha ezt gondolja, úgy azt ide mellékelve ezennel használatra megküldöm, de igen kérem, hogy átolvasás után szíveskedjék visszaküldeni.

Fogadja tiszteletem:

Szeged, 898. decz. 3-án

Reizner János⁹¹

Hermann Ottó úrnak

Budapest

VIII., Nemz. Múz.

Nagyságos uram!

Még az 1895. évben volt szíves a Somogyi-könyvtárnak adományul megküldeni az „Aquila” I. évfolyamát és a II. évfolyamnak az 1–96. lapig terjedő részét.

Tisztelettel kérem, hogy a II. évfolyamnak⁹² hiányzó részét, úgy a folytatólagos évfolyamokat, valamint a madárnevek magyar jegyzékét is,⁹³ azon jó hajlamoknál fogva, a melyet könyvtárunk iránt mindenkor tanúsítani méltóztatott – meg küldeni kegyeskedjék.
Szegeden, 1899. jan. 15.aláz. szolg:
Reizner János⁹⁴

MAGYAR ORNITHOLOGIAI KÖZPONT.

Hungarian Central Bureau for Ornithology

Budapest, N. Múzeum
Budapest, 1899. jan. 19.

49–1899

sz.

Nagyságos

Reizner János Úrnak

Szeged.

A M. Orsz. Központ főnökének, Ngs. Herman Ottó Úrnak megtisztelő megbízásából van

89. Herman elég felületesen olvasta Reizner leveleit. A rengeteg vidéki levelező adatait nem volt képes pontosan fejben tartani.

90. Somogyi Könyvtár, irattár, 1898, szám nélkül.

91. Somogyi Könyvtár, irattár, 308/1898.

92. Az Aquila a magyar ornitológiai központ lapja, amelyet 1893-ban Herman Ottó alapított és szerkesztett. Ma is élő folyóirat.

93. A Somogyi Könyvtár állományában ma nem található ez a mű. Nyilván azonos a következő (1899. január 19.) levél „Nomenclator Avium Regni Hungariae” c. füzetével. Ezt viszont sehol nem sikerült fellelnünk. *Lambrecht Kálmán*: Herman Ottó az utolsó magyar polihisztor élete és kora. Budapest, 1920. c. alapműben sem találom a bibliográfiai felsorolásban.

94. Somogyi Könyvtár, irattár 1899. szám nélkül. Rajta kézírással: Exp. 1899. 15/1.

szerencsém tudatni, hogy az „Aquila” 1895. évfolyamának 3–4 füzeteit, valamint egy „Nomenclator Avium Regni Hungariae” cz. kiadványunkat mai napon a Somogyi-könyvtár részére postára adtuk.

De másfelől fájdalommal kell tudatnunk, hogy intézetünk a folyóirat többi évfolyamait nem küldheti, mivel azokat – minthogy a viszonyoknak megfelelően csak korlátozott számban nyomathatók – a dotációt élvező intézeteknek csak viszonzószolgálatok fejében küldhetjük meg.

Fogadja kérem ngs. Herman Ottó főnök úr szíves üdvözlétének tolmácsolása mellett részemről is kiváló tiszteletem kifejezését;

őszinte híve
Pungur Gyula⁹⁵

30

Levelezőlapon nyomtatva:

Hogy az Aquila 895. évf. 3.–4. sz. és a „Magyarország madárfajainak elnevezései. Budap., 898.” cz. nyomtatvány megérkezett, köszönete nyilvánítása mellett igazolja Szegeden, 1899. jan. 21-én

Reizner János⁹⁶

31

Ngos. Hermann Ottó úrnak
Budapest.

Nagyságos Uram!

A Szegeden tartott országos mezőgazdasági kiállításon a gépek között volt kiállítva egy szolgálfa, mely Nagyságod figyelmét valószínűleg elkerülte.⁹⁷

A szolgálfa egy műszolgálfa, lánczokkal, ládikával, csavarral és sok mindenféleképpen kiegészítve (kanál, villa, fogó egy fából kifaragva), melyek mind egy fából vannak kifaragva. Nem a régi nomád élet viszonyait, hanem már az újabb korszaknak, a fejlődéssel járó sokszerű igények képét tünteti elénk.⁹⁸ Érdekes a ládikának záró készüléke (mind fából való), melyet csak Almási Ferenc juhász (mintegy 38 éves, rom. kath. lak: Mindszenten, örgr. Pallavicini majorjában) tud kinyitni.

Almási már kis korában árvaságra jutott, és mindig kanász és juhász foglalkozásban töltötte az idejét.

95. Pungur Gyula ornitológus 1896-tól az országos Ornithológiai Központban dolgozott Herman Ottó mellett az intézet titkáráként. – Somogyi Könyvtár, irattár 1899. szám nélkül. Végig Pungur Gyula kézírása. A levelezés teljessége miatt közöljük.

96. Somogyi Könyvtár, irattár. 26. szám. Exp. 1899. 21/I.

97. Herman Ottó 1899-ben kétszer járt Szegeden magánemberként, nem volt a város vendége, mint 1895-ben. Az alsóvárosi népkör fennállásának 25 éves évfordulóján a zászlószentelési ünnepélyen vett részt. A vasútállomáson „Riadó éljenzéssel fogadták a hosszú, ősz szakállú, de azért még friss erőben lévő tudóst, aki Polczner Jenővel a népkörbe hajtattott, s ott is tartózkodott egész elutazásáig.” A banketten nagy tetszést aratott hazafias pohárköszöntője, melyben elmondta, hogy mostanában a nyilvánosságtól visszavonultan a magyarok nagy ősfoglalkozásait kutatja. – Alsóvárosi ünnepe. SzN 1899. augusztus 22.

1899. szeptember 3–10. között Szegeden országos mezőgazdasági kiállítást rendeztek. „Herman Ottó, a nagy hírű tudós a kiállítás megtekintésére Szegedre érkezett. A tudós a délután folyamán megsemlélte a kiállítás minden részét, és nagy elismeréssel nyilatkozott róla.” Személyi hírek. SzN 1899. szeptember 5. – Hogy mennyire nem volt megelégedve a látottakkal azt naplójából tudjuk, melyben elmondja, hogy kedvetlenül járt-kelt a kiállításon, mert sem a halászati, sem az állattartási rész nem szolgált tanulsággal. Hogy a kirándulásnak mégis valami tudományos haszna is legyen Vőneki Pál nevű jóembere – az alsóvárosi népkör elnöke – kicsinálta, hogy kivigyék Pálffy Antal nevezetes gazda tanyájára, ahol az éjszakát töltötte, és a tanya ébredését figyelte. Madarassy László: Herman Ottó látogatása a szegedi Pálffy tanyán. Móra Ferenc glosszáival. Magyar Hírlap, 1935. december 25.

98. A szolgálfa egy földbe vert erős karó, mely kampóban végződik, és bográcst akasztanak rá. Pásztorok, csőzők szokták használni. Rénfának is emlegetik. Ha vasból van, szolgálvas a neve. Bálint Sándor: Szegedi szótár. Budapest, 1957. II. 514.

Az általa szerkesztett műszolgafán a pusztán másfél évig dolgozott egy nagyobb és egy kisebb budli bicskával.

Munkáját hozzánk adta be, hogy mint szegény ember, fáradságának hasznát lássa.

Mi néprajzi dolgokat nem gyűjtünk, s így mindenek előtt Nagyságotra gondoltam, és arra kérem, hogy tanulmány utazásai közben szíveskedjék nálunk is megfordulni, s ezt a munkát, mely a pásztor életnek egy sajátlagos nyilvánulása, a népszellemnek és a tanulékonyágnak egy kiváló objectuma, megtekinteni, esetleg megvenni méltóztassék.

Azt hiszem érdeklí ez a dolog, s ha a kiállításon elkerülte volna a figyelmét, kérem ne sajnálja azt a kis utat és időt, – mert valóban különös, hogy egy oly egyszerű, minden tanultság nélkül felnőtt ember mit képes primitív eszközökkel alkotni.

Almási egy hóig térjedő időre itt hagyta a szolgafát. Kérem Nagyságotat, ha érdemesnek tartja az utat, szíveskedjék érkezése idejét eleve tudatni, hogy akkorra Almásit ide berendelhessem.

Szegeden, 899. szept. 13-án

tisztelője
Reizner János⁹⁹

32

MAGYAR ORNITHOLOGIAI KÖZPONT
Hungarian Central Bureau for Ornithology
ad. 178.

[1899. szept. 18.]

Nagyságos Igazgató úr!

E hó 13-kán kelt 222/99. számú becses átiratára van szerencsém felelni, hogy az említett „műszolgafát” láttam, s azt megszerezni nem óhajtom. Ily tárgyaknak van bizonyos értékök, a mennyiben a néplélek működésére bizonyos világot vetnek: de ezeken az egyéni vonás a túlnyomó, s éppen ezért nem valók nekem, a ki az általánosat jellemző tárgyakat keresem.

Nagyságod szíves figyelmét megköszönve, vagyok

mindig tisztelő híve
Herman Ottó
a M. O. K. tb. főnöke¹⁰⁰

33

Tek:
Rác Ignác úrnak
ispán őgr. Pallavicini uradalmában
Mindszenten

[1899. szept. 18.]

Igen kérem, szíveskedjék Almási Ferenczet értesíteni arról, hogy Herman Ottó urat értesítem az ő faragványos szolgafájáról, de kedvezőtlen választ nyertem, s így kilátás nincs rá, hogy ő vagy más valaki megvegye. Ennélfogva Almási most már bármikor jöhet, és faragványát, melyet ideiglenesen nálunk hagyott, haza viheti.

Fogadja tiszteletem

Reizner János¹⁰¹

34

Nagyságos uram!

A mellékelt levél a kecskeméti banda irataival tévedésből került hozzám, s lehet, hogy Nagyságotnak szüksége lesz reá.¹⁰²

99. Somogyi Könyvtár, irattár 222. szám. Exp. 1899. szeptember 13.

100. Somogyi Könyvtár, irattár 229. szám, ér. 1899. szeptember 18.

101. Somogyi Könyvtár, irattár 229. szám. Reizner János kék színű ceruzával írt levele Herman Ottó válaszának hátoldalán. Exp. 1899. 21/IX.

102. Reizner János 1898. december 3-án küldte el a kecskeméti banda iratait Herman Ottónak, aki azokat egy év múlva küldte vissza. A kísérőlevél – ha volt egyáltalán – elkallódott, s nem tudjuk azt sem, hogy milyen levél keveredett az iratokhoz.

Ezennel visszaküldöm, s tiszteletem kifejezésével vagyok
Szegeden, 899. decz. 13-án

alázatos szolgálja
Reizner János¹⁰³

* * *

Ez volt az utolsó levélváltás Herman Ottó és Reizner János között. Kapcsolatuk a levelek tanúsága szerint nem ment túl szűk szakmai határokon. Magánéletükre is csak elvétve történik utalás. Reizner János mindvégig örömmel és készséggel vállalta az adatfeltáró és közlő szerepet, de az 1898 nyarán őt ért támadások elkedvetlenítették,¹⁰⁴ a múzeum berendezésének gondjai pedig minden idejét lefoglalták.¹⁰⁵ Ráadásul Herman Ottó részéről is érez valami elmarasztalást, mert 1898. október 28-án kelt levelében kissé sértődött hangon így írt: „e tekintetben tett ígérettemmel és szolgálatkészségemmel – úgy vélem – legkevésbé sem zárkóztam el”. A közölt levelek bizonyítják igazát. Mintha Herman Ottó kissé lekezelte volna, pedig a neki küldött adatokat egytől-egyig felhasználta. Ám munkáiban sehol sem hivatkozik tanulmányaira, könyveire.

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy a tudományágak széles skáláján mozgó és alpműveket alkotó Herman Ottó a helytörténész Reiznert csak mint megbízható és pontos informátort ismerte el, sajnálatos módon különösebb szakmai és emberi hatással nem volt rá,¹⁰⁶ személyes kapcsolattartásra sem törekedett. Az 1899-es két szegedi látogatását követően – amikor is nem találkozott Reiznerrel – csak 1902-ben járt átutazóban erre, a következő és egyben utolsó jövetelét 1904 novemberében Reizner már nem érte meg, az év januárjában 57 éves korában, meghalt.¹⁰⁷

103. MTAK Kézirattár Ms 274/113.

104. Évekig tartó ügy lett a város közgyűlésének 1896-os határozatából, melyben engedélyt adott Reizner Jánosnak arra, hogy a felsőkereskedelmi iskolában közgazdaságtant tanítson óraadóként. Többszöri fellebbezésre a belügyminiszter hagyta jóvá a döntést. – Jóváhagyott közgyűlési határozat. SzH 1897. április 4., Tisztviselők a katedrán. SzH 1898. szeptember 22., Városi közgyűlés. SzH 1898. szeptember 29., *Perjéssy László* szerk.: A szegedi Magyar Királyi Állami Felső-Kereskedelmi Iskola Értesítője az 1903/1904. iskolai évről. Szeged, 1904. 5–11., Csongrád megyei levéltár, Polgármesteri Hivatal iratai 12840/1896.

Amikor a könyvtár vezetőjeként a nehézkes és lassú könyvbeszerzés egyszerűbb módját választotta, fél évig tartó vizsgálat indult ellene. Reizner János fegyelmi ügye. SzN 1898. június 6., A Somogyi-Könyvtár könyvei. SzH 1898. július 15. – Súlyosabban érintette, hogy élete fő művét, az éppen befejezett és kiadásra váró négykötetes Szeged monografiáját vették ellenfelei célba, és megjelenése után szigorú bírálat jelent meg róla. *Dudás Gyula*: A mi kirohanásunk és a Szeged monográfia. SzH 1898. július 7., A Somogyi-Könyvtár és a monográfia. SzH 1898. augusztus 4., Borovszky Samu bírálat a Századok 1900. 628–649. oldalán jelent meg.

105. Napirenden volt a múzeum berendezése és az első kiállítás megnyitása, melyre 1899. június 11-én került sor. A városi múzeum megnyitása. SzH 1899. június 11., A szegedi múzeum megnyitása. SzH 1899. június 13.

106. Reizner János érzéketlen maradt a néprajzi gyűjtés iránt, és az általa szívós kitartással létrehozott múzeumból hiányoztak a szegedi népiélet tárgyai. Mivel a város ekkor élte nagy és gyors változás korát, ezeket később begyűjteni nem lehetett. *Bálint Sándor*: A szögedi nemzet I. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1974/75–2 30., 49.

107. *Péter László*: A mi Herman Ottónk. Délmagyarország, 1985. június 13–25., *Péter László*: Herman Ottó és Szeged. HOMÉ XXV–XXVI. (1988). 365–384.; *Szabadfalvi József*: Írások Herman Ottóról és a Herman Ottó Múzeumról. Miskolc, 1987.

DER BRIEFWECHSEL ZWISCHEN OTTÓ HERMAN UND JÁNOS REIZNER

Zur Mitte der siebziger Jahre des vergangenen Jahrhunderts trat Ottó Herman erstmals mit Szeged, beziehungsweise mit Szegediner in Verbindung. Als sich sein Interesse am öffentlichen Leben immer mehr auf die politische Laufbahn konzentrierte und die Unabhängige Partei ihn auf den Zusatzwahlen 1879 nominierte, besass er zwar schon einige Bekanntschaften in der Stadt, doch erst die acht Jahre in der Vertretung von Szeged legten die Grundlagen für seine Popularität, die ihn dann auf seiner gesamten Laufbahn begleitete.

Sein Briefwechsel mit János Reizner lässt jedoch nicht den Politiker, sondern den Wissenschaftler vor uns erscheinen. Durch diesen Briefwechsel erfahren wir wichtige Angaben über die Arbeitsmethode und die Umstände für die Erstehung der Werke von Ottó Herman.

Der Adressat der Briefe János Reizner war anfangs eine der führenden Persönlichkeiten des Szegediner Beamtenkörpers, zwischen 1875 und 1882 war er als Hauptnotar und dann ab 16. Juli 1882 als Bibliothekar an der Somogyi-Bibliothek tätig. Bekannt war er durch sein historisches Interesse und seine Bewandtheit in der archivarischen und bibliothekarischen Forschung. Einige seiner Veröffentlichungen, vor allem zur Geschichte der Stadt Szeged, waren schon vor seiner Benennung erschienen. Die Wahl durch den Begründer der Bibliothek Sándor Somogyi, Domherr zu Esztergom, mag wohl auch aus dem Grunde gerade auf ihn gefallen sein. Als Reizner sein Amt antrat, befand sich der Bibliotheksbestand nurmehr zu einem Teil in Szeged. Der weitere Transport, die Ordnung und Katalogisierung blieben János Reizners Aufgabe. Am 16. Oktober 1883 übergab er der Grossgemeinde die Bibliothek, also wohl eben zu jener Zeit, als obengenannter Briefwechsel seinen Anfang nahm.

Wie die Briefe beweisen, ging die Beziehung zwischen den beiden Männern kaum über enge fachliche Grenzen hinaus. Auf ihr Privatleben weisen alle beide nur ab und an hin. Voller Freude und Bereitschaft fügte Reizner sich stets in die Rolle desjenigen, der Angaben aufdeckt und weitervermittelt. Doch jene Angriffe, die ihn im Sommer 1898 trafen, machten Reizner lustlos; ausserdem nahmen die Sorgen um die Museumseinrichtung all seine Zeit in Anspruch. Zu allem Überfluss muss er derzeit auch von Seiten Ottó Hermans eine Art Verachtung gespürt haben, denn in seinem Brief vom 28. Oktober 1898 schreibt in etwas gekränktem Ton: „... in dieser Hinsicht habe ich mich – meiner Meinung nach – mit meinen gemachten Versprechungen und meiner Dienstfertigkeit in keiner Weise zurückgehalten“. Weitere veröffentlichte Briefe beweisen dann sein Recht. Man hat den Eindruck, als habe Ottó Herman ihn ein wenig von oben herab behandelt, obgleich dieser alle Angaben von Reizner verwendete. In seinen Arbeiten berief er sich aber niemals auf dessen Studien und Bücher.

Zusammenfassend kann die Feststellung getroffen werden, dass Ottó Herman, sich auf der breiten Skala der Wissenschaftszweige bewegend und grundsätzliche Werke schaffend, in Reizner nichts weiter als einem zuverlässigen und exakten Informator sah. Bedauernswerterweise konnte er weder fachlich noch menschlich besonders auf ihn einwirken, ja, er war nicht einmal darauf bedacht, persönlichen Kontakt mit ihm aufzunehmen. Nach seinen zwei Besuchen in Szeged 1899, bei denen er Reizner aber nicht aufsuchte, kam Herman erst 1902 auf der Durchreise wieder nach Szeged. Im folgenden Jahr bei seinem dann letzten Besuch im November 1904 erreichte er Reizner nicht mehr denn dieser war schon im Januar d. J., im Alter von 57 Jahren verstorben.

Irén Fári-Mihály Kóhegyi